

XII. Lelkiségtörténeti Konferencia

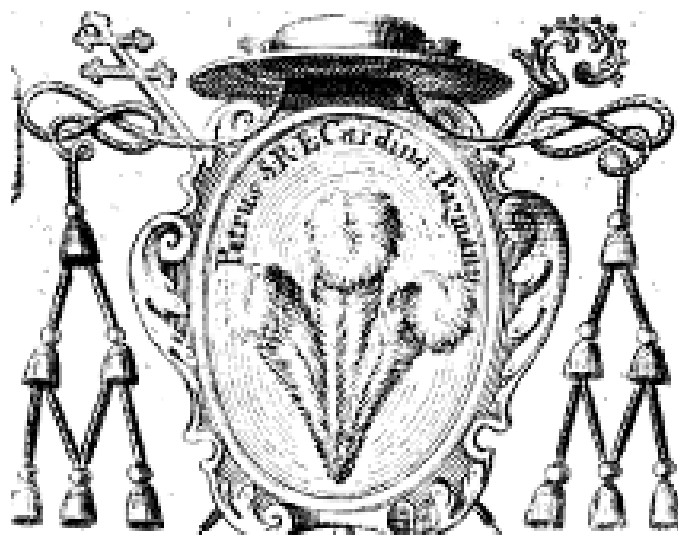
Vezető egyházi személyek, intézmények szerepe a hívek lelkeségének alakításában a 17–18. században

2019. április 26–27.

PPKE BTK, Sophianum

Budapest, Mikszáth Kálmán tér 1.

I. emelet 112.

Pázmány Péter érseki címre címere *Kalauz*ának 1766. évi kiadásából

MTA–PPKE BAROKK IRODALOM ÉS LELKISÉG KUTATÓCSOPORT

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
1088 Budapest, Mikszáth Kálmán tér 1.
E-mail: irodalom.lelkiseg@gmail.com

P R O G R A M

2019. április 26., péntek

9.30 A konferenciát megnyitja: **Gábor Csilla SSS**, egyetemi tanár, BBE BTK, Kolozsvár

Első szekció: 9.40–11.00

Elnök: **Hargittay Emil**, egyetemi tanár, PPKE BTK

- 9.40–10.00 **Szabó Ferenc**, Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637) apostoli működése a trienti zsinat szellemében
- 10.00–10.20 **Tusor Péter**, Olasz tervezet a trentói katolicizmus magyarországi elterjesztésére a 17. század elejéről
- 10.20–10.40 **Báthory Orsolya**, Pázmány Péter *Vindiciae ecclesiasticae* (1620) című röpirata
- 10.40–11.00 Vita, hozzászólások
- 11.00–11.20 Szünet, kávé

Második szekció: 11.20–13.00

Elnök: **H. Hubert Gabriella**, igazgató, Evangélikus Országos Gyűjtemény

- 11.20–11.40 **Lipp Mónika**, A Zichy család szerepe az óbudaiak lelkeségének alakításában
- 11.40–12.00 **Prokopp Mária**, A liturgikus tér a barokk művészetben a 17–18. században
- 12.00–12.20 **Gyöngyössy Orsolya**, A gróf Károlyi család szerepe a csongrádi Szent Rókus templom ikonográfiai programjának kialakításában
- 12.20–12.40 **Miskei Antal**, A ráckevei ortodox hívek Istenanya-tisztelete a 18. században
- 12.40–13.00 Vita, hozzászólások
- 13.00–14.20 EBÉDIDŐ

Harmadik szekció: 14.20–15.40

Elnök: **Lovas Borbála**, tudományos munkatárs,
MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép Európában Lendület Kutatócsoport

- 14.20–14.40 **Szigeti Jenő**, Egy imádkozni tanító esperes a 18. század elejéről
- 14.40–15.00 **Vass Csongor**, Baranyi Pál *Viaticum spirituale* (1695) kötetének *Dedicatio*ja Gyulaffy László főkapitányhoz
- 15.00–15.20 **Frauhammer Krisztina**, Babonaellenes írások egyháziak tollából
- 15.20–15.40 Vita, hozzászólások
- 15.40–16.00 Szünet, kávé

Negyedik szekció: 16.00–17.20

Elnök: **Maczák Ibolya**, tudományos főmunkatárs
MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

- 16.00–16.20 **Horváth Sándor**, A missziók és hatásuk Muli György (1694–1754) horvát jezsuita példája nyomán
- 16.20–16.40 **Kollár Levente**, A jezsuita rítusvita kérdései egy 18. századi perui misszió területén
- 16.40–17.00 Vita, hozzászólások

2019. április 27., szombat

Ötödik szekció: 9.00–10.20

Elnök: **Szelestei N. László**, professzor emeritus, PPKE BTK

- 9.00–9.20 **Dóbké Ágnes**, Szily János püspök irodalompartoló tevékenysége
9.20–9.40 **Dinnyés Patrik**, A trienti zsinat szellemisége Eszterházy Károly egri püspök kormányzásában
9.40–10.00 **Porpáczy Szabina**, Eszterházy Károly reformtevékenysége a 18. században
10.00–10.20 Vita, hozzászólások
10.20–10.40 Szünet, kávé

Hatodik szekció: 10.40–12.00

Elnök: **Báthory Orsolya**, tudományos főmunkatárs

MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

- 10.40–11.00 **Pintér Márta Zsuzsanna**, Eszterházy Károly főpapi reprezentációja
11.00–11.20 **Verók Attila**, Lelkiségi könyvek kiadása mint kiemelt főpásztori feladat Egerben
11.20–11.40 **Bajáki Rita**, Főpapok és imádságok
11.40–12.00 Vita, hozzászólások
12.00–12.40 Szünet

Hetedik szekció: 12.40–14.00

Elnök: **Madas Edit**, az MTA levelező tagja, egyetemi tanár, PPKE BTK

- 12.40–13.00 **Maczák Ibolya**, Megerősített bátorság: Padányi Bíró Márton és diétai prédikációi
13.00–13.20 **Székely Gábor**, Telek József kecskeméti prédikációi a kalocsai érseki nyomdából
13.20–13.40 **Szelestei N. László**, Nagy Ignác a székesfehérvári egyházmegye lelkületének szervezője
13.40–14.00 Vita, hozzászólások, zárzó

Sélyei Nagy Ignác püspöki címere

Szily János püspök címere

AZ ELŐADÁSOK ÖSSZEFOGLALÓI

BAJÁKI RITA, tud. munkatárs, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

Főpapok és imádságok

Az előadás azt járja körül, hogy a nyomtatásban megjelent imakönyvek létrejöttében, vagyis azok összeállításában, kiadásában, ennek következtében a hívek lelkeségének az imádságok révén való formálásában vajon mekkora szerep jutott főpapjainknak. A kezdetekben mindenképpen meghatározó, hiszen tudható, hogy a sajnos csak töredékben fennmaradt első katolikus imakönyv, amely John Fisher munkájának fordítása, Draskovich György zágrábi püspöknek szóló ajánlással jelent meg, aki 1573 júniusától már kalocsai érsek volt, tehát mindenképpen ezen időpont előtt. A következő ma is ismert katolikus imakönyv az idővel esztergomi bíborossá lett Pázmány Péter nevéhez köthető, aki főpapként is szorgalmazta imakönyve újabb és újabb kiadását. Előadásomban azt vizsgálom, mit mondhatunk a Pázmány utáni néhány évtizedről, az imakönyvek megjelentetésében a főpapok továbbra is meghatározó szerepet töltek-e be.

BÁTHORY ORSOLYA, tud. főmunkatárs, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

Pázmány Péter Vindiciae ecclesiasticae (1620) című röpirata

Az 1620 május–augusztusában Besztercebányán összeült országgyűlés Bethlen Gábor politikájának időleges betetőzését jelentette. A rendek mellett, hogy II. Ferdinándot megfosztva trónjától Bethlent választották királlyá, a Habsburgokat támogató katolikus egyházat is megfosztották birtokaitól, kiváltságaitól, valamint több, a katolikus egyházszervezetet érintő intézkedést fogadtak el. Az ország minden nyomorúságáért felelőssé tett jezsuitákat, valamint Pázmány Péter esztergomi érseket és Balásfy Tamás boszniai címzetes püspököt örökre száműzték. Pázmányt mint „az ország és a köznyugalom megzavaróját” számos váddal illették az országgyűlési határozatok. Ezekre, illetve a besztercebányai gyűlés egyéb végzéseire a prímás, aki a háborús események elől kénytelen volt Bécsbe menekülni, a *Vindiciae ecclesiasticae* című röpirattal válaszolt. Előadásomban az említett pamfletet és annak keletkezési körülményeit mutatom be, kitérve azokra a pontokra, amelyekből kiderül, hogy az egyházi vezetés, legfőképp Pázmány, egy efféle szélsőséges helyzetben miként képes megfelelni lelkipásztori feladatának.

DINNYÉS PATRIK, tud. segédmunkatárs, Eszterházy Károly Egyetem

A trienti zsinat szellemisége Eszterházy Károly egri püspök kormányzásában

Eszterházy Károly Trient irányába való elköteleződéséről már jelentős tudományos munkák születtek. Minthogy a püspök kormányzásának egyik legjelentősebb mozzanatáról van szó, szükségesnek véljük az eddigi kutatási eredmények, és a korábban kitűzött, de még meg nem valósult kutatási irányok összegzését. Előadásunk célja az eddigi kutatási eredmények pillanatképeként rögzítése, és az esetleges újabb irányok kijelölése.

DÓBÉK ÁGNES, tud. segédmunkatárs, MTA–BTK Lendület Nyugat-magyarországi Irodalom Kutatócsoport

Szily János püspök irodalompartoló tevékenysége

Szily János püspök bőkezű mecénása volt egyházmegyéje kulturális életének. Ő alapította a szombathelyi könyvnyomdát és élénk kapcsolatot tartott fenn a kor magyar irodalmáraival, akiket gyakran saját vagyonából támogatott. Az előadás a püspök irodalompartoló tevékenységét és a 18. századi irodalmi életet működtető magánmecenatúrát mutatja be Schönvisner István, Révai Miklós, Decsy Sámuel, Rájnis József és Kónyi János Szily püspökhöz írott levelei, valamint a Siess-nyomdában 1788–1799 között kiadott művek Szilyhez címzett ajánló levelei alapján.

GYÖNGYÖSSY ORSOLYA, PhD, MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport

A gróf Károlyi család szerepe

a csongrádi Szent Rókus templom ikonográfiai programjának kialakításában

Csongrád 1715-ben egy alig pár száz fős kis jobbágytelepülés volt. Lakosai elsősorban a folyó hasznából éltek, a puszták java része ekkor még műveletlen, elvadult volt. A Tisza egykori torkolatával szemben még látszódtak az elpusztult török-kori vár falmaradványai. Szentmiklósi Gábor, római katolikus plébános egy fából és kőből épített Szent István templomban tartotta a miséket. Szentmiklósi atya ekkor már két esztendeje Csongrádon élt, és helyben tapasztalt erkölcsi állapotok a végletekig megbotránkoztatták. A püspöki egyházlátogatás alkalmával azt panaszolta a vizitátornak, hogy bár a csongrádiak egytől egyig katolikusok, káromkodásaikba mégis belefűzik a szenteket és a Jóisten nevét. Az idős szülőkkel szeretet nélkül bánnak, leányaikat pedig 14 éves koruk előtt férjhez adják, gyermekeik nevelésére nem fordítanak figyelmet. Templomba nem járnak, ám dorbézolni rendkívül szeretnek. A csongrádi plébános panaszai nem voltak egyediek: az egykori hódoltsági területeken működő plébánosok mind hasonló tapasztalatokról számoltak be a megyéspüspöknek. Ez volt az újjáépítés kora, a török okozta sebek felderítésének és kezelésének időszaka. Szentmiklósi Gábor felismerte, hogy a kedvezőtlen folyamatok orvoslására tudatos rekatolizációs programra van szükség. Ennek az eszköze pedig egy méltó, szilárd falazatú templom felépítése és a célnak megfelelő berendezése volt. Az elképzelés szerint a templomban lévő szobrok és festmények a magyarázó templomi prédikációkkal és ájtatos énekekkel együttesen áldásos hatással lehetnek a közösség lelki életére. Hogy mindez megvalósulhasson, ahhoz biztos anyagi fedezet kellett, melyet Károlyi Sándor kegyúr biztosított. Előadásomban erre az 1720-as években megvalósított, főbb elemeiben napjainkig változatlan ikonográfiai program elemzésére, a Károlyi család tudatos kultuszközvetítő szerepének feltárására vállalkozom.

FRAUHAMMER KRISZTINA, néprajzkutató, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport

Babona ellenes írások egyháziak tollából

Előadásomban Budai Pál (1811–1824) és Fábrián József (1803) református lelkészek, Nagy Ferenc (1767) és Pucz Antal (1822) római katolikus plébánosok, valamint Brukhenthal Mihály 1789-es babonás szokásokról szóló körlevelének a válaszai alapján szeretnék képet rajzolni a különböző felekezetek babona ellenes küzdelmeiről. Az elemzésemben bevont művek rámutatnak arra, hogy a babonák elleni küzdelem nem csak az állami törvényhozás számára

volt fontos és jelentett kihívást, hanem természetesen az egyes felekezetek pasztorációjában is kiemelt szerepet kapott. A lelkészek és plébánosok is a felvilágosodott gondolkodás és a racionális jegyében megújuló egyházi tanítás szellemiségében végezték munkájukat. Ki a szószékről, ki írott művek formájában, ki már kiadott művek átszerkesztésével, begyűjtésével, sőt megsemmisítésével próbálta formálni hívei gondolkodását. Ezeket a pasztorációs módszereket, valamint az egyes felekezetek képviselőinek babonáságról alkotott elképzeléseit szeretném előadásomban bemutatni. Arra is keresem a választ, hogy volt-e ezekben az értelmezésekben eltérés a katolikusok, protestánsok között, vagy egy felekezeten/valláson túlmutató, attól független fogalomként viszonyultak a babonához.

HORVÁTH SÁNDOR, intézményvezető, Savaria Múzeum, Vasi Skanzen

A missziók és hatásuk Mulih György (1694–1754.) horvát jezsuita példája nyomán

Juraj Mulih/Mulih György talán régióink legsikeresebb missziós papja volt a 18. században. 1728-tól 1754-ig 27 missziós útja során több mint 390 településen folytatta e tevékenységét, amelyet Segneri módszeréből fejlesztett tovább. Alapvetően a horvátok által (is) lakott területeken járt a győri, a veszprémi, a pécsi, a kalocsai, a veszprémi, a zágrábi, a zengi és a csanádi egyházmegyékben. Többek között 31 neki tulajdonított könyvet ismerünk – ebből 24-nek biztosan ő volt az összeállítója. Emellett a korabeli sokféle lelki hatások száma megszámlálhatatlan, hiszen általában több ezren – néhol több tízezren – vettek részt e missziós alkalmakon. Mulihot már életében szentéletűnek tartották és néhol szentként is fogadták. Rendtársa, Ivan Fuček egy élet kutatása nyomán 1994-ben nagy monográfiában foglalta össze Mulihról addigi ismereteit. A monográfiára támaszkodva megkísérlünk újabb részletekre is rávilágítani. Egyúttal pedig a missziók mibenlétét is vázolhatjuk.

KOLLÁR LEVENTE, doktorandusz, PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola

A jezsuita rítusvita kérdései egy 18. századi perui misszió területén

A Jézus Társaság rend 18. századi feloztatásáig kiterjedt missziós tevékenységet végzett. Sikerének egyik titka a sajátos interkulturális gyakorlatban nyilvánult meg. Ez a gyakorlat azonban gyakran a Társasággal szembeni ellenérzéseket váltott ki, de legalábbis jó alkalmat szolgáltatott arra, hogy kritikát lehessen megfogalmazni egyházon kívül és belül egyaránt.

Előadásomban arra keresem a választ, hogy a rítusvitával kapcsolatos problémák hogyan jelentek meg, illetve miként csapódtak le a Felső Peruban található mojos-i misszió területén, különös tekintettel a misszionáriusok natív kultúrákkal való viszonyára, szinkretikus jelenségekre valamint az akkulturáció és inkulturáció gyakorlatára. Ehhez elsősorban egy magyarországi származású jezsuita, Éder Xavér Ferenc kéziratát, valamint más jezsuita és világi szerzőktől származó forrásokat elemzek.

LIPP MÓNKA, PHD, művészettörténész, Budapest

A Zichy család szerepe az óbudaiak lelkiségének alakításában

A 18. században a Zichy grófok határozták meg a zömében német katolikusok lakta Óbuda életét és kultúráját. Számos egyházi építkezést támogattak és ők hozták létre a kiscelli búcsújáráhelyet is, ahol a későbbiekben trinitárius kolostort létesítettek. Több ezer hívő zarándokolt el évente a kegyszoborhoz és csodás gyógyulásokat is feljegyeztek.

MACZÁK IBOLYA, tud. főmunkatárs, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

Megerősített bátorság: Padányi Biró Márton és diétai prédikációi

Padányi Biró Márton diétai prédikációira reflektált ugyan a szakirodalom, de az újabb kutatások tükrében érdemes tüzetesebben megvizsgálni e kiadványcsoport megjelentetésének körülményeit, ezzel szoros összefüggésbe hozható motívumait és a kapcsolódó (eddig ugyancsak kevéssé elemzett) szövegalkotási módokat. Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy e szempontok nyomán számos újabb vonással gazdagítsam a Padányi beszédeivel kapcsolatos ismereteinket, bemutatva e forráscsoport sajátos reprezentációs funkcióját.

MISKEI ANTAL, habilitált egyetemi docens, Eszterházy Károly Egyetem

A ráckevei ortodox hívek Istenanya-tisztelete a 18. században

Előadásomban röviden bemutatom a templom 18. századi kifestésének történetét, a szekkkokon látható Mária-kompozíciókat, azok szimbolikáját és teológiai jelentését, külön kihangsúlyozva a helyi görögök, makedovlachok és szerbek Istenszülő tiszteletét. Forrásaimat elsősorban a képi ábrázolások adják.

PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA, egyetemi tanár, dékán, Eszterházy Károly Egyetem

Eszterházy Károly főpapi reprezentációja

Eszterházy Károly portréját a püspök személyiségének néhány vonásával szeretném kiegészíteni. Ehhez többféle forrást is felhasználok: a hozzá írt vagy őt dicsőítő iskolai színjátékokat (amelyek szervesen hozzátartoztak a 18. századi főpapi reprezentációhoz), a sajtó tudósításait, és azt az Eszterházyt is kifestő országgyűlési paszkvillust, ami ma a Főegyházmegyei Könyvtár kéziratái között található.

PORPÁCZY SZABINA, doktoranda, PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola

Eszterházy Károly reformtevékenysége a 18. században

Eszterházy Károly egri püspök személyére és ténykedésére a reformkatolicizmushoz köthető Lodovico Antonio Muratori munkássága nagy hatást gyakorolt. Előadásom célja, hogy bemutassam az olasz főpap kéznyomát a püspök életútjában, kifejezett hangsúlyt helyezve lelkesítő törekvéseire a *Rituale Agriense* soraiban. Muratori 1747-ben megjelent *Della regolata divozione de' cristiani* című művének a bűnbánattal és Oltáriszentséggel foglalkozó fejezeteinek szellemi irányvonala az egri szertartáskönyvben is tetten érhető. Emellett kitérnék az *Utastás, mikor és mi módon kelljen az idétlen és veszedelemben forgó kisdedeket megkeresztelni* című körlevelére is, melynek szociális érzékenysége a lelkesítő kérdésköréhez adalékkal szolgálhat.

PROKOPP MÁRIA, professzor emerita, ELTE

A Liturgiás tér a barokk művészetben, a 17–18. században

1/ A trienti zsinat (1545–1563) rendelkezése értelmében a katolikus templom főhelye a szentély, és annak középpontjában álló oltár, a szentmise-áldozat bemutatási helye. Ennek közvetlen kapcsolatban kell állnia az Eucharisztia őrzési helyével, a tabernákulummal, hogy egységes, közös építészeti egységet képezzenek. A tabernákulumnak az oltár-építmény középpontjában kell állnia!

A szentély, ennek értelmében lépcsővel ill. lépcsőkkel emelkedik a templomhajó fölé, és az oltár még a szentély padlózatáról is HÁROM lépcsőfokkal kiemelkedik.

A zsinat meghatározta a szentmise és a többi szertartások pontos liturgikus rendjét, amelynek lényeges eleme az Eucharisztia, a legméltóságosabb Oltáriszentség, a köztünk lévő mindenható Isten valóságos jelenlétének a *legnagyobb bódolat kifejezése* a gyakori tiszteletteljes térdhajtással és mély meghajlással.

Ebből következett, természetesen, hogy a pap teljes figyelmével a tabernákulum felé fordulva végezte a liturgiát.

2/ A barokk liturgikus tér első példái a 16–17. századból, hazai és külföldi templomok elemző bemutatása (Róma, Il Gesù; Vatikán, Szent Péter Bazilika; Bécs, Egyetemi templom; Nagyszombat, Jezsuita-egyetemi templom, Győr, Szent Ignác templom oldalkápolnája; Sopron, Szent György templom; Eperjes Szent Miklós templom; Kismarton, stb.).

3/ A barokk liturgikus tér a 18. században Magyarországon és külföldön (Budapest, Egyetemi templom, Szervita templom; Zsegra; Nyitra, székesegyház; Sümeg, plébánia-templom; Pozsony, Szentháromság-templom; Nyírbátor, Krucsay-oltár; Eger, Minorita templom; Balatonkeresztúr; Melk, Salzburg, Máriacell, stb.

A templom egészét, a szentélyt és hajót is egységes ikonográfiai program szerint készült falfestészeti és szobrászati dísz ékesíti, amely Istent, az Eucharishtiában, a templomban JELLEN lévő Szentháromságos Istent dicsőíti. Megjeleníti Izaiás jövendölését, amely szerint „Isten dicsősége betölti a mennyet és a földet.” Ezek a sorok vezetnek be a szentmise főrészt, a Kánont, amelyben a megtestesülés csodája megtörténik. A kezdő szóról *Sanctus*nak nevezett prófécia a barokk zeneszerzők miséiben káprázatosan, eget-földet megremegtető zenekari-kórusi hangzatban csendül fel.

SZABÓ FERENC SJ, a Távlatok főszerkesztője, Budapest

Pázmány Péter esztergomi érsek apostoli működése a trienti zsinat szellemében

Pázmány Péter (1570-1637) jezsuita grazi egyetemi traktátusaiban és vitairataiban is követi a katolikus egyház megújulását elindító trienti zsinat (1545–1563) tanítását, majd mint esztergomi érsek visszautal az iskolás teológiára, főleg a gyakran kiegészített és a támadásoktól megvédett *Kalauz*ban, ritkábban a prédikációiban. A főpásztor a hitújítók tévedéseinek megrostálásában főleg a Szentírás, az egyházatyák és skolasztikus teológia mellett a Tridentinum hittételeit követi. Egyházkormányzásában pedig – rendelkezéseivel és egyházmegyei zsinataival – igyekszik a gyakorlatba átültetni a reformzsinat szellemét és rendelkezéseit. – Előadásom három része: 1) A reformáció és a trienti zsinat; 2) Pázmány Péter szerepe a megújulásban a reformzsinat szellemében. 3) A zsinati recepció nehézségei és sikerei Pázmány érsek/bíboros fennhatósága alatt. Az előadás vázlatpontjai: Reformáció és katolikus megújulás – Pázmány és trienti zsinat teológiája (*Kalauz*) – Pázmány érsek egyházszervezése és kormányzása – Papnevelés és szemináriumok létesítése – Nemzeti és egyházmegyei zsinatok – Nemzetnevelő és kultúrpolitikus – A nagyszombati egyetem megalapítása.

SZÉKELY GÁBOR, PhD, történész, művészettörténész, Kecskemét

Telek József kecskeméti prédikációi a kalocsai érseki nyomdából

Az 1766-ban alapított kalocsai érseki nyomda első kiadványai között jelent meg Telek József ferences szerzetes két úrnapi prédikációskötete, amelyek Kecskeméten elmondott szentbeszédeit tartalmazták. A *Négy világító úrnapi lámpások* és az *Úrnapi két zöld ágak* egymásra épülő, a protestánsokkal vitatkozó prédikációkat tartalmaz, az előbbit a kor jeles egyházi mecénásának, Batthyány József kalocsai, később esztergomi érseknek ajánlotta. A metszettekkel díszített kötetek kiadása azt mutatja, hogy az egyházi vezetés a katolikus hitbuzgalom erősítésére alkalmasnak tartotta ezeket a műveket.

SZELESTEI N. LÁSZLÓ, professor emeritus, PPKE–BTK

Nagy Ignác, a székesfehérvári egyházmegye lelkületének szervezője

Az előadás Séllyei Nagy Ignác azon törekvéseit vizsgálja, amellyel az új egyházmegye első püspökeként meghatározta papjainak köteleseit. Milyen igényeket támasztott, milyen kiadványokkal segítette őket, mennyire vett részt személyesen az irányításban, hogyan értékeltük tevékenységét az állami beavatkozások idején?

SZIGETI JENŐ, professor emeritus, ME BTK, Miskolc

Egy imádkozni tanító kolozsvári esperes a 18. század elejéről

A protestáns imádságirodalom igazi virágzása a 18. század első felében következett be. Ezt nemcsak az egyre-másra megjelenő imádságoskönyvek hosszú sora jelzi, hanem az is, hogy az imádság szerepe megnő irodalmunk egészében. Az imádság egyre alkalmasabb lett arra, hogy kifejezze a kor belső ellentmondásokról feszülő valóságát. Az első Szathmári (Szakmári) Pap János munkája, terjedelmes, harminc fejezetből álló könyv. Címe: *Kegyres ajakak áldozó tulkai és azok megáldozásának Igaaz Tudománya, Mellyet azokról az az, az Imádságról, Annak mivoltáról, Hasznáról és mindennapi elkészítésének módgyáról, az Isten beszédéből össze szedegettetett.* A szerző, Szathmári Pap János, a 17–18. század fordulójának neves lelkésze, kolozsvári esperes volt. A magyar cartesianizmus legkiemelkedőbb képviselői közé tartozott. Éppen ezért meglepő talán, hogy ő írt imádságelméleti könyvet. Viszont életének eseményeiből jól kitűnik, hogy az orthodoxia ellen támadó cartesianizmus hogyan kapcsolódik össze a kibontakozó pietizmussal. Szathmári Pap János nem merev előírásokat, gazdag imádság formatant írt. Inkább az imádság teológiai fogalmát, az imádkozó ember belső és külső magatartásának formáit tárgyalja. Ez is a pietizmus új szemléleti módjának hatása

TUSOR PÉTER, DSc., az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport vezetője

„Il modo de Restaurare la religione in Ungheria”: Olasz tervezet a trentói katolicizmus magyarországi elterjesztésére a 17. század elejéről

Az tanulmány tárgya az *Il modo de Restaurare la religione in Ungheria* címet viselő, 1606. május 3-án V. Pál elé tárt emlékirat, amely a magyarországi katolikus reform részletes programját tartalmazza, és ami a legnagyobb valószínűség szerint a prágai nunciatúrán keletkezett. A Cesare Speciano nuncius korábbi tervezetét felhasználó dokumentum kolozsvári mintára Kassán pápai szeminárium alapítását javasolja, továbbá sürgeti azon zsinati és pápai rendelkezések be-

tartatását, amelyek a püspököket szemináriumalapításra kötelezik – akár káptalani jövedelmek e célra történő lefoglalásával is. Kiemelt szerepet kap a római *Collegium Germanicum–Hungaricum*. A tervezet növelni szándékozik az ottani növendékek számát. A papnevelés és a térítések intézményi háttérének biztosítása mellett – igaz, kifejezetten mint kevésbé sürgető teendők – olyan szempontok is említésre kerülnek, mint a hagyományos Mária-kultusz, a tej- és tojásételektől való megtartóztatást is magába foglaló böjti itáliai típusú fegyelem visszaállítása; továbbá a zsolozsmaimádkozás elhanyagolása és a liturgiában uralkodó káosz miatt a római breviárium bevezetése. A még középkorias vonásokat mutató püspöki kar és az egész klérus megreformálását a nunciusra és kiváltképpen egy apostoli vizitátorra kell bízni – hangsztatja a tervezet. Nem kívánja ugyan kétségbe vonni a Szent István-i hagyományon alapuló királyi jogosítványokat (kifejezetten *ius patronatus* említ, leszögezi ugyanakkor, hogy ez nem lehet alapja a rengeteg visszaélésnek, amelyek ellen a magyar püspökök nem tesznek semmit, sőt többnyire haszonélvezői. A megoldást az emlékirat szerzője abban látja, hogy a pápai nuncius már a királyi kinevezés előtt kapjon lehetőséget a jelölt megismerésére és alkalomadtán vétőjog gyakorlására. Javasolja továbbá, hogy szigorítsák meg a kánoni kivizsgálási eljárás módját, mivel idáig annak tényleges lefolytatását az országtól távol, Prágában tartózkodó pápai követek rendszerint valamelyik püspökre bízta. Az apostoli vizitátor kulcsfontosságú személyére leginkább egy reformelkötelezett olasz papot lát alkalmasnak. Működése feltételeit részletesen is elemzi az emlékirat szerzője: „egyszerre szolgálna „nunciusként, vizitátorként, apostoli főesperesként, kivizsgáló jegyzőként, zsinatok lebonyolítójaként, a püspökök ágenseként, egyszóval Őszentsége füleként és kezeként, valamint a reform lelkeként” – megfelelően gondoskodhatna a pápai rendelkezések végrehajtásáról is.

A trentói zsinatot követően Itáliában bevált apostoli vizitátorok és a németországi reformnunciások ötvözetét Magyarországon megvalósítani kívánó emlékirat a kora újkori olasz–magyar kapcsolatok különleges, a nemzetközi tudományosság számára gyakorlatilag ismeretlen forrása. A mediterrán típusú, trentói katolicizmus magyarországi elterjesztésének komplex programját tartalmazza. Javaslati a közvetlen római, olasz irányításra ugyan nem váltak valóra, számos részlem azonban Pázmány Péternek és munkatársainak köszönhetően azonban megvalósult. Szerzője nem Veranchich Faustus csanádi püspök, ahogy a magyar kutatás mindeddig feltételezte, hanem Sebastiano Lambero Fornari, 1592–1605 között prágai nunciatúra auditora.

VASS CSONGOR, levéltáros, Gyulafehérvári Érseki Levéltár

Baranyi Pál Viaticum spirituale (1695) kötetének Dedicatioja Gyulaffy László főkapitányhoz

Baranyi Pál jezsuita neve a magyar irodalomtörténet-írás szemszögéből leginkább halotti prédikációnak exemplumhasználata, devóciós kötetei közül pedig főként a *Lelki Paradicsom* révén ismert. Az egyháztörténet-írás is számon tartja, de talán nem méltatja eléggé szerepét az erdélyi katolikus restauráció és az erdélyi románok vallási úniója ügyében.

Első nyomtatásban megjelent kötete, a latin nyelvű *Viaticum spirituale*, a barokk emblemahasználat és a benne lévő metszetek miatt ismert valamelyest. Jelentősége azonban sokkal nagyobbak mondható. Előadásomban a kötet *Dedicatio*ját vizsgálva szeretnék rávilágítani néhány lelkiség-, vallás-, irodalomtörténeti és történeti összefüggésre. Gyulaffy Lászlót – Marosszék főkapitányát, akinek a kötetet ajánlja, ritka példaként emlegeti. Látni fogjuk, hogy ez a kijelentés nem pusztán róla mondható el.

VERÓK ATTILA, tanszékvezető egyetemi docens, Eszterházy Károly Egyetem, Eger

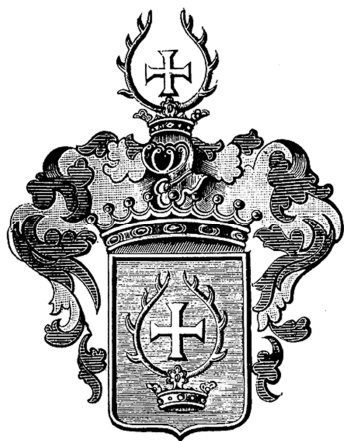
Lelki fegyverház és Lelki manna:

Lelkiségi könyvek kiadása mint kiemelt főpásztori feladat Egerben

2017 végén látott napvilágot az az egyedülálló nyomdatörténeti bibliográfia, amely az 1755 és 1949 között működő egri Püspöki, majd Érseki Líceumi Nyomda kiadványainak bibliográfiai leírásait tartalmazza. A kétkötetes jegyzék anyaga igen sokféle elemzési lehetőséget biztosít a kutatók számára. A tervezett előadásban jómagam a nyomda tevékenységét a lelkiségi könyvekre fókuszálva kívánom bemutatni elsősorban a 18. század második felére koncentrálni, rövid kitekintéssel a 19. század első felére. A barokk és a felvilágosodás századát nagyon jól jellemzi a *Lelki fegyverház* című kiadvány, amely a nyomda működésének első ötven évében többször is megjelent. A második ipari forradalom korszakának szimbolikus kiadványaként pedig a *Lelki manna* című lelkiségi könyv emelhető ki, amely szintén több kiadást megért Egerben. Természetesen a nevezett művek mellett egyéb lelkiségi kiadványok is nagy számban kerültek ki az egri egyházi tipográfiából.

A tervezett előadásban Eger főpásztorainak tevékenységét kizárólag az általuk jóváhagyott lelkiségi könyvek kiadása szempontjából értékelem a megadott időszakban. A vizsgált személyek sora Barkóczy Ferenc püspöktől Eszterházy Károly püspökön át Pyrker János László érsekig tart.

Az előadásban a statisztikai elemzésen túl plasztikusan kirajzolódik az is, melyik főpásztor mennyire tartotta szívügyének az ország legnagyobb egyházmegyéjében élő hívek lelki igényeit könyvek által biztosított ájtatos foglalatosságokkal kielégíteni. Voltak olyanok közöttük, akik számára ez elsőrangú feladatnak számított, míg mások a hívek lelkiségi támogatásának egyéb formáit (pásztoráció, liturgia, iskoláztatás és népművelés, egyházi rendezvények stb.) részesítették előnyben.

Gr. Zichy család címere

Gr. Károlyi család címere